

VÕÖRAS METS

Ene Mihkelsoni proosast*

VIRVE SARAPIK

I

Võib enam-vähem nõustuda Marju Lauristini väitega, et Ene Mihkelsoni "Matsi põhi", "Nime vaev" ja "Ahasveeruse uni" moodustavad omamoodi triloogia.¹ Enamgi veel, üsna ilmselt on nende kolmega seotud ka E. Mihkelsoni ülejäänud proosatekstit. Neid järjestikku lugedes tekib kummastav sulandumine ja põimumine, suutmatust eristada ühe teksti seiku teise omast, ühe tegelasi teistest. See kummastus tekkis esmalt siis, kui lugesin ammu loetud "Matsi põhja" vahetult "Ahasveeruse une" järel.² Ja sirvides viimaks uuesti üle "Ahasveeruse und", tabasin end tundide jooksul lappamas üle kõiki tekste, et veenduda, kust üks või teine mälus ekslev seik pärit on.

Niisiis, ehk selgemalt kui ühegi teise autori puhul võib öelda, et Ene Mihkelson kirjutab ühte ja sama lugu. See lugu areneb sõltumatult, pea-aegu omatahtsi edasi, kerkib ja käärib, kuni vormub uueks tekstiks. Just nimelt vormub, sest autorit tähistav nimi tundub olevat eeskätt loo vahetalitaja ja ämmaemand. Ning samas see loo sund ja iseseisvus mässivad autori endasse ning vabaks ta sellest ei saa. Teist taolist kõiki tekste hõlmavat arhelugu ei oskagi siia eesti kirjandusest kõrvale tuua. Selle iseseisvus, maailm ja sunniorjus tagavad ka tekstide iselaadse veenvuse, mida retseptisioon kunagi kahtluse alla pole seadnud.

Arhelugu tingib tekstide enesesarnasuse. Siinkohal võiks kasutada ka hooti humanitaariasse istutada püütud sõna *fraktaalsus* – seega on neil kõrge fraktaalsusaste –, kui see midagi enamat väljendaks. Arheloo olemasolust annavad esmatasandil teada mitmed korduvad kinnispunktid, seda isegi siis, kui jätta kõrvale kõik süvitsimineku katsed. Nende taustal on aga vähemalt sama põnevad muutuvad elemendid, sealjuures ka kordused, millel vaid üksikud tunnused tekstist teksti teisenevad.

Esilekorjuvaist enesesarnasuse tunnustest võiks mainida nelja kandvamat.

1. Tekstide keskne figuur on enamasti *mina*, kelle minaolemise, sise- ja välisilma suhetega on lool tõepoolest palju asja.

Kui luhiromaanis "Kuju keset väljakut" räägitakse *mina* asemel Annast, siis arheloo foonil käitub toogi *minana*, erinevuseks on ehk irooniline nihe.

* Artikkel on valminud Eesti Teadusfondi grandil nr 5965 toel. Aluseks on 21. X 2004 Eesti Kirjandusmuuseumis Ene Mihkelsoni juubelikonverentsil "Igats on hüdja haäl" peetud ettekanne.

¹ M. Lauristin, Ahasveeruse mõistatus. – Vikerkaar 2002, nr 4, lk 81.

² Edaspidi: MP = E. Mihkelson, Matsi põhi. – E. Mihkelson, Matsi põhi. Tallinn: Eesti Raamat, 1983, lk 5–93; KKV = E. Mihkelson, Kuju keset väljakut. – E. Mihkelson, Matsi põhi. Tallinn: Eesti Raamat, 1983, lk 94–198; K = E. Mihkelson, Korter. Tallinn: Eesti Raamat, 1985; NV = E. Mihkelson, Nime vaev. Tartu: Ilmamaa, 1994; SS = E. Mihkelson, Surma sünnipäev. Tallinn: Tuum, 1996; AU = E. Mihkelson, Ahasveeruse uni. Tallinn: Tuum, 2001.

Teistes tekstides on minajutustaja vaatepunkt enamasti tõsimeelne, ironia- vaba. Ironia eeldab jutustaja ja jutustamise vahelist distantsi, mida mina- positsioon vastupidiselt üritab kaotada. Või kui, siis avaldub see distants eneseironia *mina–tema* suhetes tekkiva kaudu, mis on samas juba mitmeast- meline nihete summa.

Anna on teisel ühtlasi isapoolse vanaema nimi (AU), romaanis "Kuju ke- set väljakut" aga kannab sama nime isapoolne vanatädi ja siit nimemaagia ja nimest tingitud sarnasussuhe. "Ta ristiti vanatädi järgi, ja kui nimel on mingi salavõim, mis kandjale mõju avaldab, siis pidi ta peale soodumuse vä- hile ja nõrkadele silmadele ka midagi muud pärima" (KKV, lk 97). Või: "Ni- mi lõhnas, nimes peitus seespoolsus, millest ei ole võimalik vabaneda. Päris imelik, et teda märkivas tähistuses võis peituda tundmatu inimene. Annale tundus, et nimepanek, nimi ise pole juhuslik, et see sisaldab rohkemat kui tähekkombinatsiooni" (KKV, lk 95). Ning: "Minust endast on üks noore-ea pilt, kus ma Annaga vägagi sarnanen. AINULT ÜKS PILT, kus olen täiesti vana- ema moodi! Otse veider, kuidas hoiak näojooni kujundab. Hilisematel fotodel on näha seda ja teist, elu jooksul kujunenud isedust, aga sel ühel fotol..." (AU, lk 97).

Tähelepanuväärsena on seevastu ema selles tekstis *ema*, kui mujal teda sagedamini eesnimega tähistatakse. "Emal ei olnud nime. Ema oli ema ja enda sisemust ei tajunud Anna ka nimena" (KKV, lk 111). Vrd: "...ema, keda ta hiljem meelsamini Vilmaks kui emaks nimetab..." (AU, lk 12).

Mina on seotud sisekõnede kaksikkujudega – näiteks *mina–tema* "Ahas- veeruse unes" või "Matsi põhja" *mina* ja *Mihkelson*, kes ühelt poolt mina- jutustust vormib, jutustust minast esile kerib ja kelle jutuvormimise vastu teisalt *mina*, osalt küll enesepettelikult Mihkelsoni-vabana esitatud kursiiv- kirjas oma mina tegelikku häält esile manab –, kuid mitte ainult. Õigupoo- lest toimub sujuv emanatsioon *minast mina* loodud/väljamõeldud tegelaste kaudu selgelt reaalsemat olekut omavate, mina-väliste tegutsetajateni. Need kõik sisaldavad midagi *minast* ja võivad *minasse* naasta. Mina-välist olekut ja *minaga* ühitamatust esindab kõige selgemalt seevastu ema. Ema kuulub mina-välisesse tsooni nii nagu tema sugulasedki. Sama kindlad välis-olemi- ses ei või me aga olla mina tuttavate ja näiteks ka "Ahasveeruse une" isa Meinhardi osas.

Selgelt avaldub *mina* emanatsiooniprintsiip "Nime vaeva" Kudri Elli, Joo- natani, Aadu, Jüri, Gerhardti jt kujudes. Peaaegu programmilisena on see protsess aga sõnastatud romaanis "Korter", kus *mina* toimib kõikeloova ema- natsioonialgena – *minast* voolab välja kõik, tekib korter ühes elanikega.

"Maailm on muutunud minaks ja materjaliks, millest luua tolle hetke mä- lestus. Ta on tema ja kõne temast, tunne ja sõna, mis seosesse sobib. [...] Eri- nevad minad teisesid ja põimusid. Igaüks neist ütles mina ja see oli hõl- mavam kui üks. Sellel puudus nimi, see oli üldisem. Ja sel on nimi, kui ta suubus ühte, kellest temana kõneldi. Tema oli minata mina. [...] Vahest se- da korterit ei olnudki üldse. Oli ainult mõte, mis korteri kui keha enda üm- ber kasvas, ruumides iseennast haistis. Ja inimesedki tulid sedamööda, kuis mõte paisus ja laiienes; mõte, mis ei sisaldanud esialgu midagi muud kui ühi- seid mõisteid." (K, lk 5–6.)

Esimesena kehastub see protsess ühiskorteri elanikus Adas: "Ada oli kõi- giga kohtunud. [...] Ta lahustus mitme mina vastujõuks. Kõik minalised mo-

noloogid olid suunatud temale, aga ei olnud üks mina. Adat oli kõigele vaatamata üks" (K, lk 7).

Korterit külastav Kadri oleks valmis *mina* oma olematuks lapseks tunnistama. Seeläbi on "Korter" ainus proosatekst, kus *mina* võiks ühte sulanduda oma emaga. Kadri on mitmeid teiste tekstide emakuju tunnuseid. Samas *mina* ise on "Korteri" kõige isetum, kehatum, olles enamasti pelgalt vaatleja positsioonis, mistõttu tema olemasolu võib sageli ka unustada. Nagu öeldud – *mina* ja isa suhe võimaldavad üleminekuid hõlpsamalt: "Et isa kolmekümne ühe aastasena surma sai, tuleb aeg, mil Anna võib end oma isa emaks nimetada. Need eluasjad jäävad talle surmani segaseks...." (KKV, lk 98). Nii nagu enamikule arheloo invariantsetele motiividele võib leida rööpkatkeid Mihkelsoni luulest, nii ka sellele:

*Kui olin saanud neljaseks Nii väga kiitis
uut ja võimast riiki mu väljarännupaik
et käima peale jäin ma puhtast aatest
Nelikümmend aastat möödus linnutiivul
Veel mõned tormilised lisaks kuni lõpuks
sünnitasin isa Ema seitse aastat hilines
kuid mu lapsed olid siiski ühevanused ja kenad
Isa silmist paistis vana mehe kurbus Teist korda
läks ta nõnda kaduma Ema koduaeda vikatiga
niitis ja ütles et on lapsest saati võitleja.³*

Arheloo korduvtegelased on veel näiteks ema, ema sugulased (eeskätt onu, vanaema ja üks õdedest), ka ema teine mees ning lapsed, irreaalne ja kehatu surnud isakuju, kirjandusõpetaja.

2. Huvipakkuva kihistuse nii omas korduvuses kui varieeruvuses moodustavad n i m e d. Kohanimed ongi enamasti reaalse koha nimed. Ei teki vähimatki kahtlust, et Tartu on Tartu, mõnedki tegevuspaigad võivad lugemisel luua pea füüsiliselt aistitavaid mälestusi, näiteks Palmse ja Rägavere (KKV – Sägavere). Muutuvad vaid lähitegevuskohad, ema-isa kodutalude ja vahel ka -külade nimed.

Korduvtegelased on seevastu igas tekstis eri nimega. Nimed moodustavad küll ajastukuuluvuselt ja kõlalt sarnaseid rühmi, kuid ikkagi on ema kas Vilma, Marta või Milvi; isa kas Meinhard, Anton või Ants; emaema Maali, Teele, Liida või Meeta; ema vanem poolvend kas Alfred, Pärt, Karl Richard või Jaan; ema õde kas Agathe või Melanie jne. Selle taustal mõjub erandlikuna nime kordumine erinevates tekstides, näiteks isaema Anna või Kudri Elli.

Elli on üldse kõitev kuju: nii "Ahasveeruse unes" kui ka "Nime vaevas" jagatakse lubadusi ka tema eksistentsile, kuid samas läheneb "Nime vaeva" Elli omnipresentse dialogipartnerina Ahasveeruse *temale*: "...kuid ma ei unustanud hetkekski, et teda kui teda pole reaalsena olemas, et ta kuju ja teod moonduvad mu vaatavale pilgule vastavalt", et "ta tegudest ja sõnadest võin määratleda iseoma pilku", ning suur oli ehmatus, kui üks Kaltsukoguja kirjeldas oma kohtumist Kudri Elliga, "kui avastasin, et olen isegi temaga (võib-olla?) üldmõistetavas reaalsuses (kus?) kokku puutunud" (NV, lk 16).

³ E. Mihkelson, *Pidevus neelab üht nuga*. Tallinn: Tuum, 1997, lk 11.

Kudri Ellil tundub olevat teinegi elu: tahes-tahtmata meenub Jüri Ehlvesti "Elli lend", kus samuti Elli kaju seob tervikuks erinevaid katkeid ja mõtteiline.

Niisiis, kui kohanimed on püsivad ja reaalelulised ning käivitavad sedakaudu lugeja tekstivälised kogemused ("Maa sidus rohkem kui nimi. Keel andis teada salatud ühtsusest, mille võis hävitada vaid surm" – NV, lk 54), siis miks muutuvad arheloo korduvtegelaste nimed? Miks ikkagi on ema kord Vilma, kord Marta ja Milvi ning Karl Richard muutub Alfrediks? Ühelt poolt on muidugi nimetamine ning ühes sellega ümbernimetamine üks esmasemaid keele kasutusviise. Samas – kui kohanimi tagas reaalse kohakogemuse imbumise tekstiruumi, siis kas tegelaste juures ei toimi vastassuunaline siht? Kas reaalelulist prototüüpi omava tegelaskuju mitmekordne ümbernimetamine pole üheks võimaluseks lahutada tekstimaailm reaalsusest?

Mihkelsonil on palju m-tähelisi naisenimesid, mis võiksid olla kas *mina* (nt MP Mari Kask ja Mihkelson) või ema/mamma/memm variandid (või uustestamentlikud naisenimed, mille seas on samuti palju m-tähelisi). M-algusega on ka mitmed sõbrannad kui ema järel- või aseained (Miili, Miia), nii nagu poolonu oli isa aseaine. Ema ei toimi emana (arheloo omalaadne ürgpatt) ja pigem ongi hilissuhetes mina ja ema roll vahetuses.

Sellele, et nimi pole Mihkelsoni tekstides juhuslik tähistaja, et see pole neutraalne täringuvisse, osutavad mitmed arutlused (nt juba mainitud Anna nimi). Nimetamine ja ümbernimetamine on nii võimusuhte kui ka loomisakti fikseerimine ning eksplitsiitse väljenduse leiab see ümbernimetamise kihi "Nime vaevas". "Niisama hõllanduslik oli mu suhe Aadu ja Jüriga, kellele andsin katseliselt Joonatani nime, et seostada piibli-Joonaga" (NV, lk 16). Või Gerhardt, kellele *mina* maksab "Aadu nimega tagasi midagi, mis korduvate ümberristimiste tõttu on jäänudki hämaraks. [...] Gerhardt, sa oled tänasest päevast peale Aadu, sest ma ei oska mäletada teisiti" (NV, lk 27).

3. Kolmandaks kinnispunktide rühmaks on fikseeritud aja hetked ja korduvad sündmused: *minade* ja *minana* käituvana Anna püsiv sünniaasta; nelja-aastase *mina* ja vanemate põgenemine kodunt; vanemate metsaminek ja lapse mahajätmine; isa hukkimine veebruaris 1953; (internaat)koolid mõisates ja suved ema kodutalus.

Need punktid on arheloo keskmeks, millest iga tekst võib eri moel tõukuda ja mis ei pruugi esineda läbivalt kõikides tekstides. Näiteks ei tea me midagi "Korteri" *mina* loost, kuigi Kadri kujus on varjudena ema jäljed olemas. Anna (KKV) ema polnud metsas ja isa surm on seotud sõjaga (samal ajal vanus surmasaamisel sama), küll aga esituvad selles tekstis põhjalikult mõisates asuvad alg- ja internaatkoolid.

Samal ajal on tekstisisesed ajasuhted keerukad ja enamasti mitte kuigi hõlpsasti jälgitavad, sagedased on erikihilised põiked minevikku ning ajastruktuuri keerustab unenägude rohkus. Jutustuse nüüd-aeg võib olla küll fikseeritud mõne selge ajapunktiga (nt "Nime vaeva" alguses kirjeldatud sinimustvalge väljatoomine aprillis 1988 või "Ahasveeruse unes" tinglikult esituvad kolm aastat – 1998, 1999, 2000), kuid jutustuse aja kulg pole siiski selge ja pidev. Pigem ongi see jaotatud hetkedeks, lõikudeks, mis ei järjesta mitte lineaarselt, vaid eri suunis hargnedes, liikumine näib "tardunud hetkede mehaanilise järgnevusena" (KKV, lk 121). Täenduslikum osa aastas näib olevat kevad, mis on "Ahasveeruse unes" ka otsesõnu esitatud: "Iga uue aasta

sündmused algasid veebruaris, võtsid hoogu märtsis, aprillis oli täis pidu käes. Ja kuigi kevadki polnud veel öieti alanud, aimasin sügist” (AU, lk 439).

4. Neljandaks rühmaks on invariantseid ruumisuhteid ja kinniskohad, kus tegevus aset leiab: mõisahooned ja -pargid (Rägavere), ema mahapõletatud koduküla ja Koigi-Imavere ümbrus, Tartu tekstide nüüd-aegse *mina* elukohana ja mäe otsas olev maakodu. Harvem on sündmuskohaks Tallinn, ka Rakvere ja ebamäärasemalt esitatud ning tähelepanuväärselt nimetuks jääv väikelinn (nt ema uus elukoht), Eesti-välisest ilmast endise Austria-Ungari alad.

Tekstiruum tundub olevat ortogonaalne ja loogiline – selle moodustavad reaalselt eksisteerivad kohad ja nendevahelised tegelikud, mõõdetavad vahemaad, millele vastanduvad unenägede aoloogilised ruumisuhteid. Ruumi olulisust on tekstide ekstradiegeetilisel metatasandil sageli märgitud: ”Ruumid mõjutasid mu meeleolu juba siis rohkem kui inimesed. Viimastest arvasin teadvat vähem kui vaikivaist majadest või õhtu eeli täiesti tühjaks jäänud teedest, mille kruus või tolm hõõgus lillakalt ning näis elustuvat tõusvas kastes” (NV, lk 104) või ”Tuba on nagu inimene. [...] Tuba säilitab inimese, kuid lubab tal olla ka ära. Või juures” (NV, lk 101–102). Ruum, justnimelt ehitatud ruum – maja, tuba, korter – käitubki omalaadse tekstimudelina, allutades nii tegevustiku, aja kui tegelased. ”Ruumist lahkudes sulle uks! Tee seda hästi tasa, hästi loomulikult, et mahajääjaid mitte häirida, ja ava järgmine, mis viib esialgu pikka koridori, milles tuleb avada üks külgmine sissepääs. [...] Toad on kõikjal, toad on üle maa, maagi on mingis mõttes vaid maja, selle puudusega, et vahepeal on rahunutustegevust õhku, loojanguid ja päikesetõuse liiga naturaalseil maastikel” (KKV, lk 173).

Mina ärkveloleku siseruum mõjub samuti enamasti reaalsena, on täidetud kirjapandud sõnast materialiseeruvate objektidega (ahjud, taburetid, lauad, kapid), unenäoruum seevastu on kontrastiprintsiibil enamasti aoloogiline: lumesajuste akendega unenäokorter Tartus (AU, lk 22 jj); erinevad suvemajad, ratastel saunad ja korterid ”Nime vaevas” (lk 72, 76–77, 162). Loogiliste ruumisuhete nihked tähistavadki reaalse–unenäo erisust, kuigi tekstis on unenägu üldjuhul ka unenäoks nimetatud. Seega piir ärkveloleku ja unenäo vahel on selge. Aknast välja vaadatakse harva – välisruum pole aknaavast raamitud –, ja ka siis on oluline vaatamine kui tegevus. Nii ei saa me kordagi teada, mis paistab ”Korteri” nimiruumi akendest, samuti ei mainita enamiku teiste siseruumide aknavaateid. Välja vaatab üksnes Anna, lapsena end mõisapreilina kujutledes mõisakooli aknast (KKV, lk 102, 108), ülikooli ühiselamus (KKV, lk 158–159) või tööl: ”Anna tööruumis oli mitu rida kartoteegikaste ja ta istus nende keskel kui kindluses. Aknast paistis lapike taevast, eemalt neljakorruuseline ridaelamu, mis hommikuti põles. [...] Ükskõik kui tähtis ja veetlev polnud alfabeeti sõrmitseda, kaartide korrasolekut kontrollida..., kiskus aknast paistev vaade Anna ruumist ära” (KKV, lk 174).

Aknast märgatavalt olulisemate, ehk siis omamoodi Leon Battista Alberti ”akendena” toimivad pildid, fotod: ”Mida ta mäletab? Tema sünnikodu peamaja kõige suuremas toas oli seintel viis või kuus rasketes raamides fotot. [...] Tuba oli just nagu alatiseks ettetõmmatud kardinat tõttu kogu aeg hämar, kuid raamitud näod tõusid millegipärast just nõrga valguse tõttu esile” (AU, lk 87). Uks viib enamasti majja sisse (või siseruumist järgmisse ruumi, näiteks esimesse klassi minek) ning mitte välja. ”Uks ei ole sümbol. Uks on

uks” (KKV, lk 94). Välja minnes on oht saada mahalastud, nagu juhtus isa Meinhardiga Kolga lahingus. Sisse- ja väljavaatamise pööratavuse paradoksaalseks kujundiks on kaevu vaatamise stseen lapsepõlvest, kus lapsmina kaevuserval ukerdamist ja sügavikust pilvedepüüdmist jälgivad huvitatult NKDV-lased (AU, lk 44). Uusi maju ei teki, sündmused toimuvad juba olemasolevate majade kindlates tubades (haiglapalat, onu tuba tädi majas). Lisaks Tallinnale ekseldakse unenäoruumides ja ärkvel olles ka surnuaial, sugulaste haudu otsides (AU, lk 43–46; selle peatüki paralleeljooni leiab Jüri Ehlvesti novellis ”Armuavaldus”).

Oluline on ka välisruum, selleks on enamasti haritud maade, heina-, karja- ja põllumaade vahel kulgev tee, tänav, aed (mäe otsas), õu ja park. Eriti park. Üleminek ühest geograafilisest punktist teise ei toimu niisama, sõidetakse kas hobuvankril või -reel, bussis või käiakse jala, me saame aru, et keha on liikunud. Aistitava selgusega toimub *mina* talvine marss õhukestes riietes Vaekülalt Karitsale (SS, lk 118). Tartu on kodulinn, selles ei ekselda, tänavad on omad ja kehastuvad sündmustes neil tänavail kõndimise kaudu.

Teisiti mõjub liiga suur ja eksitav, kevadel ebameeldivalt tolmane Tallinn, kus Kadri eksleb oma (olematu?) poja korterit (K) ja *mina* tuisus Ühispanga kõrghoone sissepääsu otsides (AU).

Siseruumide konkreetus ja aistitavus ning samas ajatus pakub toetust mina-piiride ähmasusele, topelfiktsionaalsetele tegelastele ning lõpuks une, reaalelu ja hämaroleku varieeruvustele. Iseloomulikuks ja reeglit kinnitavaks on siin ”Korteri” lõpp – maja koos ühiskorteriga on lammutatud, selles elanud tegelased kadunud, sest neil polnud enam ruumi, mida täita.

”Me oleme kinni oma kehade sees või ajas, mille lugu ilmutab end keset maastikku paisatud ruumi, nii et linn, maja ja korter selgib ja kaob mäletamise just nagu juhuslikult tekkivais laikudes” (AU, lk 22).

Niisiis võib eristada positiivseid ja neutraalseid kinniskohti: mõisapargid, Tartu, Austria kui paik enese maailma leidmiseks. Need võivad olla seotud kohustuste ja tööga nagu maamaja ja aed [Kolgata] mäel, tee, internaatkool ja korter. Pigem negatiivsed või vähemalt teatud ängidega seotud on arhiiv, haigla, väikelinnad ja alevid, Tallinn.

Nende kõrvale asetub kummalisse positsiooni *m e t s*. On huvipakkuv, et arheloo neutraalseid ja positiivseid tegevuspaiku seob inimalge, kas inimese sekkumine looduse korraldusse (park, aed) või täiesti inimloodud eluruum. Mets vastandub loomuomaselt korrastatud maastikule. Metsa kui tegevuspaika seob kaks suurt vastandit: mets kui inimesele võõras koht ja mets kui pelgupaik. ”Matsi põhja” lapsminal on teadmine: ”Metsades olid aga bandiidid. Minu isa ja ema olid ka bandiidid” (MP, lk 14). Metsa pelgab Anna, sinna pageb ta enesetapumõtetega ja metsaga on seotud minevikuhirm. ”Mitte ainult oletatavad puugid ei teinud metsas hulkumist ohtlikuks. Alatasa võis leida kinnikasvanud kaitsekraave, suuri sügavaid auke, mille põhjas roostetas metall. Siin oli midagi toimunud” (KKV, lk 168). Või ka:

*Mu koolitee läks läbi metsa
hirm sest raskest müürist
verre jäi ei mitte ühte endaga
mind kõigutama (nii öeldudki
vist kuskil oli) vaid eralduma*

*igatsema välja Mis nälga küll
ma tundsin hirmu sisse
mähituna Mis roostet
varjas vere tabamatu
raud.*⁴

Metsavennateemaga põimunud arheloos on need mõlemad alged olemas, kuid *mina* asetub metsast kui pelgupaigast ilmselt väljapoole. Piir inimestiku ja metsa vahel on praktiliselt ületamatu, *mina* liigub küll tänavail ja põldude-väljade vahelistel teedel, kuid mitte metsas. Eriti "Ahasveeruse unes" põrkub selle teadmise otsa pidevalt. Isa jälgi otsib *mina* arhiivis, fotodelt, isatalu varemeilt, kuid mitte metsast.

"Me oleme kaua olnud metslased, aga isegi Euroopa äärel ja kauges idas ei saa igavesti metsa jääda" (AU, lk 91). Talumaade ja metsa ületamatut piiri kinnitab põlvkondlik hirm, lapsena tahtsin saada maadeuurijaks, hiljem "tundsin hirmu metsagi ees" (AU, lk 93), või "Laps, ära käi üksinda paksus metsas!" (NV, lk 145) ja teadmine, et "mets ei ole inimese eluasemeks loodud" (AU, lk 287).

Niisiis on mets mitteomane ja koguni vaenulik keskkond, kuid seosed arenevad veelgi kaugemale: "Kui häda käes, on mindud metsa surema. Meie isad ja emad on ikka leidnud varju vaikiva lume ja kohiseva metsa all. Pole tähtis, üle mitme põlve on toimunud pagendus. See on toimunud. See toimub jätkuvalt. Kui just ma ise ei lähe metsa surema, läheb mu koer...." (AU, lk 126).

"Ahasveeruse une" metsavennateema keskne positsioon muidugi seletab suhet metsaga, kuid kas lõpuni? Mets samastub kodu kaotuse, isa surma ja hirmuga metsavendade ees. Kõige äärmuslikumana leiame metsa ja surma, metsa teispoolsuse sideme "Nime vaevas": "Miili ütles end kogu aeg metsas ekslevat. Ta ei tegevatki enam vahet, kas see, milles ta viibib, on uni või elu. Teda hüütakse, ta ei leia hüüdjaid ega väljapääsu, mets on võõras, tee leidmine piinav" (NV, lk 12). *Mina* tõlgendab seda surmaeelse agooniana, mis sammuke edasi samastab metsa mineku surma, piiri ületamisega ja teispoolsusega.

Nii moodustavad ühelt poolt *mets*-liitelised kohanimed, mis tähistavad sageli sõjas põlenud külasid, ja teiselt poolt Kolgata, Kolga talu ja lahing lõpuks lahutamatu nimeseose, ühisviite surmale ja metsale nimekujus Kaarel Kolgamets.

(Järgneb)

⁴ E. Mikhelson, Tuhased tiivad. Tallinn: Eesti Raamat, 1982, lk 66.